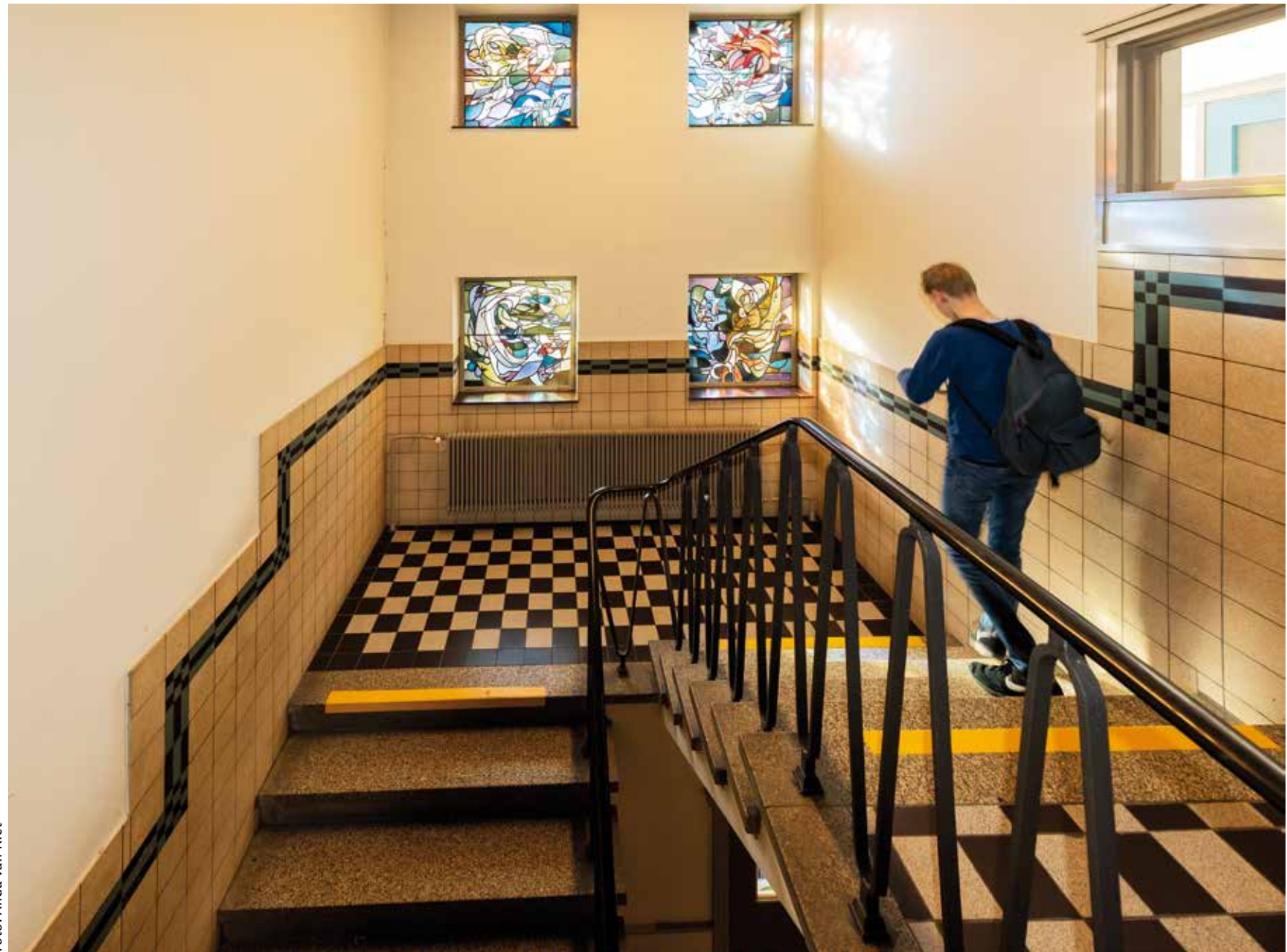

KAN EEN BIJZIN EEN BEPALING VAN GESTELDHEID ZIJN?

Twee scholieren, onder begeleiding van een docente Nederlands en een hoogleraar Taalwetenschap, gaan op zoek naar bijzinnen met de functie van bepaling van gesteldheid. De zoektocht kent pieken en dalen, maar leidt uiteindelijk tot de conclusie dat bepalingen van gesteldheid die een bijzin lijken te zijn, geen bepaling van gesteldheid zijn óf geen bijzin.

Foto: Anda van Riet

ETIENNE VAN BEEK, RICK RIJPEERS, MAARTJE VOSTERS & HELEN DE HOOP

Kan een bijzin ook de functie van bepaling van gesteldheid hebben? Die vraag borrelde spontaan op bij een leerling van het Willibrord Gymnasium te Deurne tijdens een les zinsontleding in de tweede klas. De docente Nederlands had niet onmiddellijk een antwoord paraat en de vraag liet de leerling niet meer los. Een paar jaar later besloten een klasgenoot en hij samen hun profielwerkstuk te

wijden aan het beantwoorden ervan, onder begeleiding van diezelfde docente Nederlands. Ze vroegen ook een hoogleraar Taalwetenschap van de Radboud Universiteit Nijmegen om hulp, die razend enthousiast werd, niet alleen omdat ze ook gegrepen werd door die spannende vraag, waar ze zelf nog nooit over had nagedacht, maar vooral ook omdat ze het zo leuk vond dat er zomaar twee scholieren hun profielwerkstuk wilden schrijven over een grammaticaal onderwerp, en dan nog wel bijzinnen en bepalingen van gesteldheid, iets wat ze nooit voor mo-

gelijk had gehouden. En zo begon onze gezamenlijke zoektocht naar bijzinnen met de functie van bepaling van gesteldheid.

Je dronken vriend

‘De naam *bepaling van gesteldheid* veronderstelt een eenheid die er niet is’, stelt de E-ANS onomwonden (Coppen et al., 1997). Er worden in de E-ANS drie typen bepalingen van gesteldheid gegeven. We geven van elk type hier een voorbeeld (de bepaling van ge-

steldheid is cursief gedrukt):

- (1a) Je vriend werd *dronken* naar huis gebracht.
[type 1: tijdens de handeling]
- (1b) Ik vind hem *heel vervelend*.
[type 2: volgens de handeling]
- (1c) Ze hebben hem *dronken* gevoerd.
[type 3: ten gevolge van de handeling]

Wij, Etienne en Rick, hadden ons al enige tijd verheugd op het onderzoek dat we uit hebben mogen voeren voor ons profielwerkstuk. Ondanks het feit dat een van ons een sterk economisch pakket had en de ander een sterk bètapakket, hebben we toch besloten samen dit onderzoek te doen. Het verschil in profiel was daarbij geen beperking, omdat we ons baseerden op het gemeenschappelijke vak Nederlands. Wel was de kennis van vreemde talen van Etienne meer dan handig om talen te vergelijken. Zo heeft hij meer die kant bekeken en heeft Rick onderwerpen in de Nederlandse grammatica uitgediept.

Het geboden onderwijs heeft ons op verschillende manieren geholpen bij het vormen van de vraag en de daaropvolgende antwoorden. Verreweg de grootste bijdrage kwam van het syntactisch leren ontleden in de onderbouw. Ook bij andere moderne vreemde talen en de klassieke talen hebben we veel grammaticale basiskennis meegekregen om in te zetten. Ons gevoel is dat de andere kant van de grammatica, semantisch ontleden, daarin te weinig naar voren is gekomen en daardoor de onderzoeksvraag in eerste instantie heeft doen ontstaan.

Bij het uitzetten van de koers hebben we veel hulp gehad van mevrouw Vosters, onze toenmalige docent Nederlands en begeleider vanuit school. Daarnaast hebben we een aantal keer afgesproken met mevrouw De Hoop, professor aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit. Onze dank aan beiden is nog altijd groot. Bij het presenteren van ons onderzoek op school moest het uiteraard vrij simpel uitgelegd worden en dat is beter gelukt dan in het geschreven werk (zie hier het filmpje dat gemaakt is van onze presentatie: <bit.ly/ltn-bepaling>).

Toen de studiekeuze voor de deur stond, hebben we uiteindelijk niet voor Taalwetenschap gekozen. Etienne studeert Notarieel Recht in Leiden en Rick volgt de dubbelbachelor Natuur- en Scheikunde in Utrecht. Dat betekent zeker niet dat onze passie voor taal weggezakt is. Keuzevakken in die richting zijn dan ook zeker niet uitgesloten.

Zoals de naam al doet vermoeden, is een bepaling van gesteldheid een bepaling (dus net als een bijwoordelijke bepaling), maar dan eentje die een ‘gesteldheid’ van het subject of het object uitdrukt. In (1a) werd je vriend naar huis gebracht in dronken toestand (type 1). In (1c) was het uiteindelijke resultaat van het voeren dat hij dronken was (type 3). De bepaling *dronken* in (1c) kan ook als type 1 gelezen worden (*Ze hebben hem gevoerd, terwijl ze dronken*

waren of ...terwijl hij dronken was). Een ander bekend voorbeeld van type 3 is *groen* in de zin *Ik schilder het hek groen* (Van Rij, 2017). Type 2 is echter anders, omdat de bepaling van gesteldheid hier een complement van het werkwoord is. Als we *dronken* uit de zinnen (1a) en (1c) weglaten, verandert er niets aan de primaire betekenis van het onderwerp en het gezegde, maar als we *heel vervelend* uit (1b) weglaten, krijgen we een zin met een andere betekenis, zoals te zien in (2b). Iemand of iets vervelend vinden is heel iets anders dan iemand of iets vinden.

(2a) Je vriend werd naar huis gebracht.

(2b) Ik vind hem.

(2c) Ze hebben hem gevoerd.

Omdat een complement van een werkwoord een heel andere grammaticale status heeft dan een bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling, is zo’n bepaling van gesteldheid ‘volgens de handeling’ (type 2) als in (1b) volgens ons helemaal geen bepaling (van gesteldheid).

Het doorgronden van de betekenis van een bepaling van gesteldheid is cruciaal om deze te kunnen herkennen. Wanneer we bijvoorbeeld in (1a) en (1c) *dronken* door *snel* vervangen, verdwijnt de bepaling van gesteldheid en krijgen we een bijwoordelijke bepaling.

(3a) Je vriend werd *snel* naar huis gebracht.
[bijwoordelijke bepaling]

(3b) Ik vind hem *snel*.
[type 2 of bijwoordelijke bepaling]

(3c) Ze hebben hem *snel* gevoerd.
[bijwoordelijke bepaling]

Wederom gedraagt type 2 (‘volgens de handeling’) zich anders dan de andere twee typen. In (3b) kan *snel* ook een bijwoordelijke bepaling zijn (als je hem zoekt en je vindt hem snel), maar *snel* kan ook nog steeds een bepaling van gesteldheid zijn (als je vindt dat hij snel is) en de betekenis van de zin is dan essentieel anders.

Nu terug naar de hamvraag: kunnen bijzinnen ook bepalingen van gesteldheid zijn? Laten we eens proberen om de bepalingen van gesteldheid in (1a-c) te vervangen door bijzinnen. Als dat lukt zonder de betekenis van de zin al te veel geweld aan te doen, zouden we bijzinnen moeten krijgen met de grammaticale functie van bepaling van gesteldheid.

(4a) Je vriend werd naar huis gebracht, *toen/terwijl hij dronken was*.

[bijwoordelijke bepaling]

(4b) Je vriend, *die dronken was*, werd naar huis gebracht.
[bijvoeglijke bepaling]

(4c) Ik vind *dat hij heel vervelend is*.
[lijdend voorwerp]

(4d) Ze hebben hem gevoerd *tot hij dronken was*.
[bijwoordelijke bepaling]

(4e) Zij *die dronken waren*, hebben hem gevoerd.
[bijvoeglijke bepaling]

(4f) Ik schilder het hek *hoe je maar wilt/zoals je wilt*.
[bijwoordelijke bepaling]

De pogingen in (4) laten zien dat het onmogelijk is om gewone bijzinnen de functie van bepaling van gesteldheid te laten vervullen. In alle gevallen krijgt de bijzin een andere functie, namelijk die van bijwoordelijke of bijvoeglijke bepaling of, in (4c), direct object.

Om te zoenen

Gewone bijzinnen kunnen dus niet als bepaling van gesteldheid optreden. Maar hoe zit dat met beknopte bijzinnen? Beknopte bijzinnen zijn zinnen zonder persoonsvorm, maar met een werkwoord, zoals de schuin gedrukte zinnen in (5).

(5a) Je vriend werd naar huis gebracht *om zijn roes uit te slapen*.

[bijwoordelijke bepaling]

(5b) Ik vind hem *om te zoenen*.
[bepaling van gesteldheid]

(5c) Ik schilder het hek *om het groen te maken*.
[bijwoordelijke bepaling]

Bingo! De bepaling van gesteldheid van type 2 (‘volgens de handeling’) kan klaarblijkelijk door een beknopte bijzin worden uitgedrukt. Maar we hadden al opgemerkt dat dit type de naam *bepaling van gesteldheid* eigenlijk niet verdient, omdat het geen bepaling is, maar een essentieel complement van het werkwoord. Dit type gedraagt zich ook in andere contexten afwijkend. Pekelder (2017) laat bijvoorbeeld zien dat het gecombineerd kan worden

met een prepositioneel object (*Jan vindt met mayonaise lekkerder*), terwijl dat voor de andere twee bepalingen van gesteldheid (typen 1 en 3) niet geldt (**Jan eet/maakt met mayonaise warm*).

We concluderen dat om te zoenen in (5b) weliswaar een echte beknopte bijzin is, maar geen échte bepaling van gesteldheid (contra de E-ANS).

Gebakken lever

Volgens de E-ANS zijn bepalingen van gesteldheid van type 1 (‘tijdens de handeling’) die een voltooid of onvoltooid (tegenwoordig) deelwoord bevatten, beknopte bijzinnen. De volgende twee voorbeelden komen uit de E-ANS (Coppen et al., 1997):

(6) *Gebakken* lust ik die lever wel.

(7) *Schuchter lachend* nam Ria de brief aan.

Een voltooid deelwoord kan in het Nederlands een werkwoord of een bijvoeglijk naamwoord zijn. Als het een werkwoord is, verwijst het naar een gebeurtenis en als het een bijvoeglijk naamwoord is, verwijst het naar een eigenschap van het object nadat de gebeurtenis is voltooid. In de zin *Het ziekenhuis is gisteren gesloten* verwijst *gesloten* naar de gebeurtenis van het sluiten en is dus een werkwoord, maar in *Het ziekenhuis is sinds gisteren gesloten* verwijst het naar een eigenschap van het ziekenhuis (*Het ziekenhuis is dicht*) en is dus een bijvoeglijk naamwoord.

In (6) verwijst *gebakken* ook naar een eigenschap van de lever en niet naar de gebeurtenis van het bakken. Het is dus een bijvoeglijk naamwoord, vergelijkbaar met *ongebakken* (dat geen werkwoord kán zijn) in de zin *Ongebakken lust ik die lever niet*. Een voltooid deelwoord met de functie van bepaling van gesteldheid is dus geen beknopte bijzin (contra de E-ANS).

Onderwijs bellend

Maar hoe zit het dan met tegenwoordige deelwoorden, als in (7)? Deze verwijzen naar iets wat gaande is tijdens de handeling (type 1). Maar zijn het dan werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden? Als dat laatste het geval is, dan zijn het dus geen beknopte bijzinnen, net zomin als *gebakken* in (6).

Tegenwoordige deelwoorden kunnen sowieso als bijvoeglijk naamwoord gebruikt worden (denk aan *spannend, opwindend, de zingende zusjes, een vooruitziende blik*), maar ook als bijwoord (*razend populair, stinkend rijk, afdoende informeren*) en zelfs als voorzetsel (*hangende, aangaande, gedurende het proces*). Bovendien zijn som-

Drie keer sprongen we een gat in de lucht en drie keer bleek het achteraf een dode mus

mige bijvoeglijke naamwoorden die een tegenwoordig deelwoord bevatten, niet direct afgeleid van werkwoorden. Dit geldt bijvoorbeeld voor *onsamenhangend*, *onbeuredigend*, *angstaanjagend* en *grensoverschrijdend*, omdat *onsamenhangen*, *onbeuredigen*, *angstaanjagen* en *grensoverschrijven* geen werkwoorden zijn.

Hoe zit het met de grammaticale functies van tegenwoordige deelwoorden? Een tegenwoordig deelwoord kan behalve een bepaling van gesteldheid, als in (7), ook een naamwoordelijk gezegde (*Ria is zoekende*; *De vraag is dringend*) of een bijwoordelijke bepaling zijn (*Ze glimlachte weifelend*; *Luid slurpend dronk hij zijn thee*; *Hij fietste slingerend naar huis*). De vraag is nu of tegenwoordige deelwoorden in het Nederlands ook nog werkwoordelijk gebruikt kunnen worden. Als dat namelijk niet zo is, dan kunnen het ook geen beknopte bijzinnen zijn.

Om aan te geven dat Ria met iets bezig is, kan de gewone tegenwoordige tijd gebruikt worden (*Ria glimlacht*), een speciale constructie (*Ria is aan het glimlachen*) of een hulpwerkwoord (*Ria zit te glimlachen*), maar geen tegenwoordig deelwoord, zoals in (8a). In het Engels kan dat wel, getuige (8b).

(8a) *Ria is glimlachend.

(8b) Jane is smiling.

Omdat het tegenwoordig deelwoord in het Engels nog wel werkwoordelijk gebruikt wordt, kan het ook voorafgegaan worden door een voegwoord, zoals te zien in (9a). Maar in het Nederlands kan dat niet, zoals te zien in (9c). Wel kan *bellend* in (9d) gecombineerd worden met *onderwijl*, maar dat is geen voegwoord maar een bij-

woord, vergelijkbaar met *intussen*, zoals valt op te maken uit (9e-g).

(9a) It's illegal to hold a phone *while/whilst (you are) driving*.

(9b) Het is niet toegestaan auto te rijden *terwijl je belt*.

(9c) Het is niet toegestaan (**terwijl*) *bellend* auto te rijden.

(9d) *Onderwijl bellend* reed zij naar huis.

(9e) *Het is niet toegestaan auto te rijden *onderwijl je belt*.

(9f) *Onderwijl* was het gaan regenen.

(9g) *Onderwijl zwanger van haar derde kind*, verhuisde ze naar de Verenigde Staten.

Tegenwoordige deelwoorden die gebruikt worden als bepaling van gesteldheid, zoals in (7), zijn dus ook geen beknopte bijzinnen, omdat het in die functie geen werkwoorden zijn, maar bijvoeglijke naamwoorden (*contra* de E-ANS).

Conclusie

Samenvattend hebben we laten zien dat een bijzin niet kan fungeren als bepaling van gesteldheid. Drie keer sprongen we een gat in de lucht en drie keer bleek het achteraf een dode mus. In (5b) is *om te zoenen* wel een bijzin, maar geen (echte) bepaling van gesteldheid. In (6) en (7) zijn het voltooid deelwoord *gebakken* en het tegenwoordig deelwoord *lachend* wel bepalingen van gesteldheid, maar geen van beide bijzinnen. Toch heeft onze zoektocht ons meer gebracht dan het antwoord op de vraag die een van de leerlingen een paar jaar geleden stelde. We hebben niet alleen meer inzicht gekregen in bepalingen van gesteldheid, maar vooral ook hebben we enorm veel plezier gehad in het oplossen van deze taalkundige puzzel. ■

LITERATUUR

- Coppen, P. A., Haeseryn, W., & Vriend, F. de. (1997). *De elektronische algemene Nederlandse spraakkunst*. E-ANS. <http://ans.ruhosting.nl/e-ans>
- Pekelder, J. (2017). *Conditio op combineerbaarheid: Het geval van de bepaling van gesteldheid en de PP. Neerlandica Wratislaviensia*, 27, 11–20.
- Rijt, J. van. (2017). *Als je een hek groen verft, is het uiteindelijk ook groen: de bepaling van gesteldheid op basis van het concept 'predicatie'*. In A. Mottart & S. Vanhooren (Red.), *31ste Conferentie Onderwijs Nederlands* (p. 297–301). Skribis.

LEVENDE Talen

GEZOCHT

Voorzitter voor Levende Talen

Binnen het dagelijks bestuur (db) van onze vereniging Levende Talen ontstaat binnenkort een vacature voor een nieuwe voorzitter. Het db bestaat daarnaast uit een vicevoorzitter, een secretaris, een penningmeester en een of twee algemene bestuursleden. Naast het db kent onze vereniging het hoofdbestuur (hb). Dat wordt gevormd door de voorzitters van de zestien vaksecties samen met het dagelijks bestuur. Het db komt acht keer per jaar bijeen (of zo vaak als de voorzitter dit noodzakelijk vindt), het hb vier à zes keer.

Van de voorzitter wordt verwacht dat hij/zij de ongeveer veertien db- en hb-vergaderingen per jaar bijwoont en leidinggeeft aan deze vergaderingen. Daartoe stelt hij/zij in overleg met de secretaris de agenda op en nodigt het db en hb uit. De voorzitter geeft leiding aan onder andere db, hb en andere gremia binnen de vereniging en is het gezicht van de vereniging naar buiten toe.

Benoeming van de voorzitter heeft plaats voor een periode van vier jaar met de mogelijkheid tot een eenmalige herbenoeming van vier jaar. De voorzitter wordt via detachering in overleg voor minimaal 0,2 fte vrijgesteld van werkzaamheden bij de eigen onderwijsinstelling.

De kandidaat naar wie wij op zoek zijn

- › is als taaldocent actief in vmbo, havo, vwo, hoger dan wel wetenschappelijk onderwijs;
- › kan buiten zijn/haar eigen kaders naar beleidsthema's kijken;
- › weet zich in woord en geschrift helder uit te drukken;
- › is besluitvaardig en laat daarbij de eigen mening niet prevaleren;
- › weet bijeenkomsten goed voor te zitten en discussies te leiden;
- › kan helder samenvatten en door de samenvatting de discussie verder brengen;
- › laat zich leiden door de rede, niet door emotie;
- › is invoelend én assertief;
- › durft zich te roeren in het publieke debat;
- › getuigt in interne én in externe overleggen van een zekere politieke sensitiviteit;
- › onderschrijft uiteraard met enthousiasme de doelstellingen van onze vereniging.

Voor nadere informatie kunt u zich wenden tot de huidige voorzitter, Judith Richters (<voorzitter@levendetalen.nl>) of tot de secretaris, Dirk Tuin (<secretaris@levendetalen.nl>; (06) 223 74 233). Meer informatie is ook te vinden op <levendetalen.nl>.

Uw reactie, waarin u met redenen omkleed aangeeft waarom u voor het voorzitterschap in aanmerking denkt te komen, en een kort cv, zien wij graag tegemoet voor 19 januari 2021 via <secretaris@levendetalen.nl>. Het spreekt vanzelf dat wij zorgvuldig zullen omgaan met vertrouwelijke gegevens. Een sollicitatiecommissie uit het db bekijkt de reacties en beslist welke kandidaten uitgenodigd worden voor een gesprek. Uiterlijk twee weken na 19 januari 2021 krijgen de kandidaten bericht. Het hb draagt de kandidaat naar wie de voorkeur uitgaat ter benoeming voor aan de algemene ledenvergadering.

TAKEN VAN HET DAGELIJKS BESTUUR

- › Het kritisch volgen van onderwijsontwikkelingen.
- › Regelmatig contacten onderhouden met het ministerie van OCW, SLO, CvTE, hogescholen en universiteiten; gremia als de Federatie van Onderwijsorganisaties, de Onderwijskamer, de Unie/NFTO, CIEFO (in verband met rechtspositie onderwijspersoneel); internationale instituties als het ECML en FIPLV; de redacties van *Levende Talen Magazine* en *Levende Talen Tijdschrift*.
- › Leidinggeven aan het bureau.
- › Up-to-date houden van de website en voeden van sociale media.
- › Organisatie van het jaarlijkse Congres Levende Talen.

Ruim 3600 talendocenten zijn lid van Levende Talen. Levende Talen is opgericht in 1911 en is de oudste beroepsvereniging van taaldocenten in Nederland. De leden zijn afkomstig uit alle sectoren van het onderwijs; ze maken deel uit van de secties Arabisch, Chinees, Duits, Engels, Frans, Fries, Italiaans, Limburgs, Nederlands (met NT2), Nederlandse Gebarentaal, Nederlandsaksisch, Papiaments, Pools, Russisch, Spaans of Turks.